

Ю.В. Назаранка

**АЎТАРСКАЯ АФАРЫСТЫКА
ЯК ТРАНСЛЯТАР НАЦЫЯНАЛЬНАЙ КАРЦІНЫ СВЕТУ**

**АВТОРСКАЯ АФОРИСТИКА КАК ТРАНСЛЯТОР НАЦИОНАЛЬНОЙ КАРТИНЫ МИРА
AUTHOR'S APHORISTICS AS A TRANSLATOR OF THE NATIONAL PICTURE OF THE WORLD**

В статье сделана попытка обозначить место авторского изречения (афоризма) в национальной картине мира на примере авторских афоризмов классика белорусской литературы Якуба Коласа.

Ключевые слова: афоризм, изречение, национальная картина мира, когнитивная лингвистика, малый жанр литературного творчества, идиоматика, язык VS речь.

The article attempts to identify the place of author's sayings (aphorism) in the national picture of the world by the example of author's aphorisms of the Belarusian literature classic Yakub Kolas.

Keywords: aphorism, sayings, national picture of the world, cognitive linguistics, small genre of literary creativity, idiomatics, language VS speech.

БГУ, Минск, Беларусь.

Афарызмы заўжды вабілі людзей сваёй сцісласцю і вобразнасцю, але зараз, у пачатку XXI ст., цікавасць да іх толькі ўзрастае, бо, дзякуючы сваёй універсальнасці, яны адпавядаюць духу эпохі – чалавек усё вастрыі адчувае недахоп часу, і таму звяртаецца да самага ёмістага, сціслага літаратурнага жанра – афарызма.

«Афарызм (грэч. aphorismos) – гэта выслоўе, якое характарызуецца лаканічнасцю і адшліфаванасцю формы, закончанасцю і абагульняючым характарам зместу», – такое вызначэнне даў адзін з першых у беларускай лінгвістыцы даследчыкаў арыгінальных літаратурных выказванняў Ф. Янкоўскі [5, с. 28]. Але да выслоўяў адносяць таксама і максімы, апафегмы, прыказкі, сентэнцыі, крылатыя словы-сказы. Трэба адзначыць, што такі падзел з’яўляецца адносным, бо самі тэрміны ўваходзілі ў беларускую мову з розных моў і ў розныя часы. Таму далей выразы «аўтарскі афарызм» і «аўтарскае выслоўе» будуць ужывацца як сінонімы.

Арыгінальныя (аўтар якіх вядомы) выслоўі з’яўляюцца, з аднаго боку, самастойнымі тэкстамі, і таму могуць вывучацца як тэксты адметнай будовы і функцыянальнага прызначэння, а з другога боку яны павінны разглядацца як устойлівыя адзінкі, якія ў сукупнасці сваёй уваходзяць у моўную ідыяматыку як адзін з яе кампанентаў.

Сярод выслоўяў (у іх межах) можна вылучыць перш за ўсё два тыпы: народныя (прыказкі, прымаўкі, афарызмы і пад.) і аўтарскія. Парэміялогіі ў беларусістыцы прысвечана вялікая колькасць прац – ад артыкулаў да слоўнікаў (гэтай тэмай займаліся Ф. Янкоўскі, Я. Камароўскі, Е. Мяцельская, Р. Шкраба, У. Коваль, А. Садоўская і інш.), аўтарскія ж выслоўі пачалі збірацца і вывучацца па мерках лінгвістыкі адносна нядаўна – са зборніка «Крылатыя словы і афарызмы» Ф. Янкоўскага, выдадзенага ў 1960 г., і да канца мінулага стагоддзя гэта была ледзь не адзіная ў гэтым кірунку праца. Разам з тым відавочна, што класічная і сучасная беларуская літаратура з’яўляецца невычэрпнай крыніцай такога матэрыялу. Агульнафілалагічная задача – збіраць падобныя выслоўі і даследаваць іх.

Прадметам разгляду ў нашым артыкуле з’яўляюцца выслоўі Якуба Коласа. Вывучэнню яго творчасці ў гэтым аспекце прысвечаны артыкулы А.Я. Міхневіча «Афарыстыка Якуба Коласа (да пастапоўкі праблемы)», ён жа «Эстэтыка малых слоўных форм і нацыянальная культура», Ф. Пляханава «Кагнітыўная лінгвістыка і лінгвапаэтыка» і інш.). Мы спынімся на агульнай характарыстыцы выслоўяў Я. Коласа. Класік вельмі паважаў афарызмы і віртуозна карыстаўся імі. «Мы павінны мець мову прыгожую, гучную, простую, але гнуткую і выразную», – адзначаў пісьменнік на адным з выступленняў, і колькасць афарызмаў – гэтых «перлаў літаратуры» [4, с. 5] ў ягоных творах служыць пераканальным сведчаннем увагі да аднаго з малых жанраў. У чатырох тамах 12-томнага збору твораў Коласа налічваецца не менш за 500 афарызмаў. Нязначная іх частка ўвайшла ў шырокі ўжытак (*Мой родны кут, як ты мне мілы...*), але нязмерна большая колькасць аўтарскіх афарызмаў яшчэ чакае навуковай апрацоўкі. Змест іх – гэта адметная рыса афарызмаў – выходзіць за межы кантэксту і пашыраецца «ў сферы практычнай дзейнасці і духоўнасці, маралі, сэнсу ўчынку і сэнсу быцця» [3, с. 61], а, значыць, у нацыянальнай карціне свету. Таму вартасць такіх выслоўяў цяжка перабольшыць. Прывядзем яшчэ колькі прыкладаў з багатай спадчыны паэта:

Ой, саколю, непрымецен
Ды вялік жаночы труд.
Прылашчыць Груня,
І Магамет на рай свой плюне.
І будзем мець, калі жыць дбала...
Будзем плыць памалу далей, хоць далёка берагі.
З адным рассватаешся тут,
Там у другі залазь хамут.
Той не мужчына, лічыць пан,
Калі не біты быў жанчынай.
Прыстаў пабал да гнілых сцен,
Як да старой бабулі пудра.

Нягледзячы на разнароднасць прыведзеных выслоўяў, усе яны адносяцца да жанру афарызмаў, бо «характарызуюцца яскравай, трапнай, лаканічнай слоўнай формай» [1, с. 61]. Выбарка з 12-томнага збору твораў сведчыць, што абсяг выслоўяў надзвычай шырокі як у плане зместу, так і ў плане формы. Перш за ўсё коласаўскія выслоўі падзяляюцца на вершаваныя і праязічныя:

...Аж падшыбае ўсіх ахвота,
Бо мае свой закон работа.

Пронька счাপілася з Анэтай, а санітарыха з Варахсай. Але ў працэсе сваркі пары мяняліся, як часам гэта робіцца ў некаторых танцах.

Другая буйная падстава для іх размежавання – тэматыка. Як бачна з прыкладаў, Колас як вялікі знаўца чалавечай душы, жыцця і навакольнага свету з надзвычайнай глыбінёй і разам з тым дасціпнасцю паказваў чытачу свет людскіх перажыванняў, разважаў над лёсам чалавека, ягонымі ўзаемаадносінамі з наваколле і з самім сабой. Колас таксама закранаў больш «жыццёвыя» праблемы: гарэлка, праца, слова, родныя мясціны, узаемаадносіны людзей, эмоцыі і інш.

Аднак такі падзел не закранае ўсіх нюансаў коласаўскай «афарызматворчасці», па-за абсягам грунтоўнага даследавання нельга пакінуць праблему межаў аўтарскага афарызма, адмежаванне ўласна афарызма ад іншых малых форм, бо майстар дабіваўся «такой гармоніі фальклорных сродкаў і ўласных знаходак, што вызначыць мяжу паміж імі часта немагчыма» [3, с. 51], а таксама магчымасць/немагчымасць відазмянення аўтарскага тэксту пры ўключэнні яго ў лексікон носьбітаў мовы як гатовай адзінкі.

Такім чынам, заахвочванне да актыўнага выкарыстання афарыстыкі Якуба Коласа (і не толькі яго) – адна з актуальных задач беларускай лінгвістыкі, бо гэта па-першае, «дазволіць глыбей пранікнуць у эстэтычны свет самога творцы» [3, с. 64]; па-другое, папулярызаваць лінгвістычныя здабыткі роднай мовы; па-трэцяе, узбагаціць жывое сучаснае маўленне.

Літаратура

1. Беларуская мова: энцыклапедыя / пад рэд. А. Я. Міхневіча. Мн., 1994.
2. Когнитивная лингвистика конца XX в. Материалы Междунар. науч. конф., 7–9 окт. 1997 г.: в 3 ч. Ч. 3. Мн., 1997.
3. Міхневіч А. Я. Афарыстыка Якуба Коласа (да пастаноўкі праблемы) // Беларуская лінгвістыка. 1993. Вып. 22. С. 59–66.
4. Федоренко Н. Т., Сокольская Л. И. Афористика. М., 1990.
5. Янкоўскі Ф. М. Крылатыя словы і афарызмы. Мн., 1960.